

พญานาคกับรอยพระพุทธบาทในตำนานอุรังคธาตุนิทาน

รศ.สมบุรณ์ บุญฤทธิ์
อาจารย์ประจำ มจร วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

ความนำ

“อุรังคธาตุนิทาน” เป็นตำนานและนิทานปรัมปราที่กล่าวถึงตำนานพระธาตุพนม เป็นคัมภีร์ที่บันทึกเหตุการณ์บ้านเมืองและศาสนาในสมัยอดีต นิยมกันมากในแคว้นลานช้างแต่โบราณจนถึงบัดนี้มีทั้งฉบับที่เป็นภาษาลาว และฉบับหนังสือเก่าเดิมเป็นอักษรธรรมพื้นเมือง ซึ่งมีอยู่ตามวัดที่สำคัญทั่วไป แบ่งเป็น ๗ ผูก ในใบลานเรียก “อุรังคธาตุ” ปัจจุบันมีการปริวรรตและเรียบเรียงเป็นอักษรไทยเท่าที่พบมีฉบับรวบรวมและเรียบเรียงโดยพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมราชาวัตร (แก้ว อุทุมลา ป.ธ.๖) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม และอดีตเจ้าคณะจังหวัดนครพนม มีการพิมพ์ลงในใบลานขนาดใหญ่แบ่งออกเป็น ๑๐ ผูก และกรมศิลปากรเลือกให้เจ้าภาพพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพของ อ.ต.หลวงประชุมบรรณสาร (พิณ เดชคุปต์) เป็นหนังสือขนาด ๘ หน้ายก รวม ๒๓ ยก ในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ ต่อมา ท่านผู้เรียบเรียงได้พิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ และวัดพระธาตุพนม จัดพิมพ์ซ้ำ ต่อมา ในโอกาสและปี พ.ศ. ต่างๆ จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๕๑ รวม ๑๑ ครั้ง ผลงานการปริวรรตตำนานเรื่องนี้อีกเล่มหนึ่งคือ “นิทานอุรังคธาตุ ฉบับลาว ตำนานพญานาคลุ่มแม่น้ำโขง” ผู้ปริวรรต คือ อาจารย์อุตร จันทวัน อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น พิมพ์เผยแพร่แล้วจำนวน ๖ ครั้ง โดยครั้งล่าสุดพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ผู้เขียนได้ใช้หนังสือทั้งสองเล่มที่กล่าวถึงนี้ในการศึกษาและอ้างอิงข้อมูลเกี่ยวกับพญานาคและรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุนิทาน และยังใช้ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจากการศึกษาวิจัย เรื่องความเชื่อเรื่องพญานาคกับรอยพระพุทธบาทในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงทาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย มาเป็นข้อมูลในการเขียนบทความเรื่องนี้

อุรังคธาตุนิทาน นอกจากเป็นตำนานที่ถ่ายทอดเรื่องราวในอดีตอันยาวนานย้อนไปในยุคดึกดำบรรพ์ เรื่องของการกำเนิดพื้นที่ และแม่น้ำสายต่างๆ รวมถึงการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนในยุคก่อน โดยการเคลื่อนย้ายจากหนองแสซึ่งอยู่ทางมณฑลยูนนานในจีน ลงมาตามลำน้ำอู๋ที่อยู่ในดินแดนลาว แล้วกระจายกันตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณต่างๆ ตั้งแต่ลุ่มแม่น้ำปิงในภาคเหนือของประเทศไทย จนถึงแม่น้ำโขง แม่น้ำมูล และแม่น้ำชีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสานของประเทศไทยแล้ว

ยังเป็นตำนานที่กล่าวถึงเรื่องพญานาคและการมีอยู่ของพญานาคได้อย่างดีที่สุด โดยได้กล่าวถึงเรื่องราวความเป็นมาของพญานาคใน ลุ่มแม่น้ำโขงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยไว้อย่างพิสดาร ดังเรื่องราวต่อไปนี้^๑

ยังมีพญานาคสองตัวเป็นมิตรสหายกัน อาศัยอยู่ที่หนองแส ตัวหนึ่งชื่อ พินทะโย-
นาควัดดี เป็นใหญ่อยู่หัวหนอง อีกตัวหนึ่งชื่อ ทนะมูลนาค เป็นใหญ่อยู่ท้ายหนอง กับหลาน
ชื่อว่า ชีวายนาค พญานาคทั้งสองให้สัตย์ต่อกันว่า ถ้าหากมีสัตว์ตัวใดตัวหนึ่งตกมาที่หัวหนอง
หรือท้ายหนองก็ตาม พญานาคทั้งสองจะเอาเนื้อสัตว์เหล่านั้นมาแบ่งปันกันในสัดส่วนที่
เท่าเทียมกันเพื่อเลี้ยงชีวิต

วันหนึ่งพญานาคทั้งสองเกิดทะเลาะวิวาทกันอย่างรุนแรงด้วยเรื่องแบ่งอาหาร เนื่องจาก
ทนะมูลนาคที่ได้แบ่งเนื้อแม่น้ไปนั้น ครั้นบริโภคแล้วรู้สึกไม่อิ่ม และเห็นว่าชนแม่นั้นมีขนาด
ใหญ่กว่าชนข้างที่ตนเคยแบ่งให้พินทะโยนาควัดดีเสียอีก จึงคิดว่าพินทะโยนาควัดดีนั้นผิด
คำสัตย์ ทั้งสองกอดรัดกัดเคี้ยวกันจนน้ำพุ่งไปทั้งหนอง สัตว์น้อยใหญ่ต่างล้มตาย เทวดา
ผู้รักษาหนองแสห้ามไม่ฟัง ร้อนถึงพระอินทร์ต้องส่งท้าวจากุโลกบาลลงมาไล่นาคทั้งสามนั้น
ออกจากหนองแส ทำให้พญานาคอื่นๆ ต้องอพยพไปอยู่ที่อื่นด้วย โดยระหว่างทางก็เอาอกไถ
ขุดคุ้ยดินจนลึกเป็นร่องกลายเป็นแม่น้ำลำคลองหลายสาย แม่น้ำที่เกิดจากการเอาอกไถดิน
ของชีวายนาคนั้น เรียกว่า “อุรังคที” (แม่น้ำอุ) ส่วนพินทะโยนาควัดดีนั้น ขุดไถจนเป็นแม่น้ำ
ถึงเมืองเชียงใหม่ และสร้างเมืองใหม่ทีนั้น แม่น้ำนั้นจึงเรียกว่า “แม่น้ำพิง” และเมืองที่สร้าง
ขึ้นใหม่นั้น เรียกชื่อว่า “เมืองโยนาควัดดีนคร” (โยนกนาควัดดี) ตามชื่อนาคนั้น

ทนะมูลนาค และชีวายนาคผู้หลานยังคงขุดคุ้ยควักพื้นดินเป็นแม่น้ำมาสู่ดินดอย
นั้นทะกั้งฮี จนถึงเมืองสิโคตรบอง และอาศัยอยู่ที่นั่น ส่วนที่หนองแสนั้น บรรดาสัตว์ทั้งหลาย
พากันล้มตายเป็นจำนวนมาก พวกผีทั้งหลายเห็นก็พากันมาชุมนุมกินสัตว์ที่ตายอยู่ที่นั่น ทำให้
พญานาคทั้งหลาย ได้แก่ สุวณณนาค กุทโธปาปนาค ปีพพารนาค สุกขหัตถินาค สีสัตตนาค
และภหัตถินาค อยู่ในหนองน้ำไม่ได้เพราะน้ำขุ่นเน่าเหม็นไปทั่ว ต้องหนีออกไปตามแม่น้ำ
อุรังคทีที่เชี่ยวแสงหาที่อยู่เพื่อหนีพวกผีสงทั้งหลายนั้น ส่วนพญานาค และเงือกงูทั้งหลาย
ก็ยอมมาเป็นบริวารของพญานาคทั้งสิสุวณณนาค และก็พากันอาศัยอยู่ที่ภูกุเวียน ภูนั้นจึงได้

^๑ อูตร จันทวัน, นิทานอุรังคธาตุ ฉบับลาว ตำนานพญานากลุ่มแม่น้ำโขง, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์
คลังนานา, ๒๕๕๕) หน้า ๔ - ๖.

ชื่อว่าภูฏเวียน ส่วนพุทโรปาปะนาค นั้นก็คู้ควักแต่ที่นั่นไปเกลื่อนพังทลายเป็นหนองบัวบาน แล้วก็อยู่ที่นั่น

ส่วนปีพพารนาคคู้ควักหนีไปอยู่ที่ภูหลวง นอกจากนั้นพญานาคตัวใดปรารถนา จะอยู่ที่ใดก็ออกไป ณ ที่นั่น ส่วนเงือกงูทั้งหลายก็อยู่เป็นบริวารแห่งพญานาคนั้นทั่วทุกแห่ง มีพญาเงือกตัวหนึ่งและพญางูอีกตัวหนึ่งไม่ต้องการอยู่ปะปนด้วย จึงคู้ควักออกมาทาง แม่น้ำสายหนึ่งมีชื่อว่า “แม่น้ำจิม” หรือ “แม่น้ำเงือกงู”

สุกขรนาคและหัตถินาค อาศัยอยู่เวินสุก ส่วนทะนะมูลนาคผู้อาศัยอยู่เมืองศรีโคตรบอง ก็คู้ควักร่อนจากนั้นลงไปจนถึงเมืองอินทปัตถนคร จนถึงแม่น้ำสมุทร ร่องนี้เรียกว่า น้ำลีผี

แม่น้ำที่เป็นที่อยู่ของทะนะมูลนาคนั้นก็ไหลท่วมเป็นแก่ง ดังนั้น ทะนะมูลนาค จึงควักคู้ให้เป็นร่องจนถึงเมืองกุลุนทนคร ร่องน้ำนี้มีชื่อว่า มุนละนที (แม่น้ำมูล) ตามชื่อ พญานาคนั้น ส่วนชีวานาคนั้นได้คู้ควักจากแม่น้ำมูลออกไปเป็นแม่น้ำอ้อมเมืองพระยา สมุทรอุทกที่กินเมืองหนองหานหลวง พร้อมทั้งขุนขอมนครหนองหานน้อย ตลอดขึ้นไปถึง เมืองกุรุนทนคร แต่นั้นมาแม่น้ำนั้นจึงมีชื่อเรียกว่า “แม่น้ำชีวานที” หรือ “แม่น้ำชี”

ใน “นิทานอุรังคธาตุ” ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของพญานาค ซึ่งเดิมอาศัยอยู่บริเวณ หนองแส ต่อมา ได้อพยพมาอาศัยอยู่ในบริเวณแม่น้ำโขง โดยเฉพาะลุ่มแม่น้ำโขงทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย การอพยพลงมาโดยการไถ คู้ ควัก ดินให้เป็นร่องน้ำนั้น ทำให้เป็นที่มาของชื่อแม่น้ำ สำคัญหลายสายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ดังจะเห็นได้ว่าชื่อแม่น้ำเหล่านั้นถูกเรียกจากชื่อ ของพญานาคเหล่านั้น

นอกจากนั้นตามตำนานสุวรรณโคมคำ และตำนานสิงหนวัติยังได้กล่าวถึงการตั้งเมืองสำคัญๆ ทางภาคเหนือของประเทศไทยที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ “พญานาค” ที่พากันอพยพออกจาก หนองแส ลงมาทางใต้มาช่วยสร้างบ้านแปลงเมืองจนเป็น “เมืองโยนกพันธุสิงหนวัตินคร” ดังจะกล่าว ถึงต่อไปนี้

กล่าวถึงการกำเนิดเมืองสุวรรณโคมคำเหตุการณ์ต่อเนื่องมาจากพญาศรีสัตตนาค และบริวารที่พากันอพยพลงมาทางใต้ ได้ช่วยชีวิตเจ้าสุวรรณทวารกุมาร ซึ่งถูกลอยแพ ตามน้ำให้กลับสู่ท่าเสาโคมทอง แล้วตั้งบ้านเรือนที่นั่น เนื้อความของตำนานได้แสดงถึงอำนาจ ของพญานาคในการสร้างบ้านแปลงเมือง จึงดูเหมือนว่าพญานาคกลุ่มชนที่เคลื่อนย้ายมาตั้ง

รกรากในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน คือ ตั้งแต่จังหวัดเชียงราย หลวงพระบาง จนมาถึง จังหวัดเลย ตอนท้ายของตำนานสุวรรณโคมคำ พยายามอธิบายถึงข้อขัดแย้งระหว่างพญานาค เป็นผู้สร้างกับผู้ทำลาย เรื่องกล่าวถึงธิดาพญานาค ๓ พี่น้อง ขึ้นมาเที่ยวเล่นกินของในไร่ของ มาณพหนุ่ม ครั้นกลับไปสู่เมืองบาดาล ผู้เป็นพ่อก็ได้อบรมสั่งสอนในเรื่องกรรมวิธีการผลิตข้าว หรือสิ่งของอันมีค่าต่างๆ มากมาย นางนาคได้เนรมิตเรือสำเภาไปขายของในเมืองสุวรรณ โคมคำ แต่ถูกเจ้าเมืองกลั่นแกล้งไล่ความว่า ถูกขโมยข้าวของเงินทองไป เป็นกลอุบายโกงของ เจ้าเมืองที่ได้สร้างแกธิดาพญานาคทั้ง ๓ ครั้งแรกธิดาพญานาคปฏิเสธว่าตนเองเป็นสตรี ไม่สามารถจะเข้าไปขโมยข้าวของเงินทองของใคร แต่ก็ต้องจำทนกับสิ่งที่มีเจ้าเมืองไล่ร้าย ทำให้ ธิดาพญานาคเกิดความกินแหนงแคลงใจกัน กลับไปเฝ้าทูลผู้เป็นพ่อว่า ตนเองถูกกลั่นแกล้ง และไล่ความ พญานาคผู้เป็นพ่อจึงเกิดการโกรธแค้น พาบริวารของตนมาทำลายเมืองสุวรรณ โคมคำ ทำให้จมน้ำล้นไป

ส่วนเนื้อเรื่องในตำนานสิงหนวัติกุมาร ได้กล่าวถึง กำเนิดของเมือง “นาคพันธุสิงหนวัตินคร” ว่าเกิดจากพญานาคชื่อ พันธุนาคราช เนรมิตตนเป็นพราหมณ์ผู้หนึ่ง เข้าไป บอกกล่าวเจ้าสิงหนวัติกุมาร ซึ่งเป็นบุตรของกษัตริย์ฮ่อแห่งตระกูลไทยเมือง ชื่อ เทวกาล ให้ตั้งบ้านเรือน ณ ตำแหน่งริมแม่น้ำชลนที แล้วนาคก็แสดงฤทธิ์ขุดคูรอบเมืองกว้าง ๓,๐๐๐ วา โดยรอบทุกด้าน จึงตั้งชื่อเมืองตามชื่อพญานาคกับชื่อสิงหนวัติกุมารรวมกัน เป็นเมือง “นาคสิงหนวัตินคร” ซึ่งต่อมาภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “โยนกนครไชยบุรี ราชธานี ศรีล้านช้างแสน” จนเมืองโยนกนาคพันธุ สิงหนวัตินครถล่มทลายกลายเป็นหนองไป เพราะเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินและราษฎรไปกินปลาตะเพียนเผือกตัวหนึ่ง ซึ่งใหญ่ขนาดเท่า ต้นตาลยาวประมาณ ๗ วา ราษฎรเป็นผู้จับได้แล้วพากันมาถวายพระมหากษัตริย์ พระองค์ ทรงมีบัญชาให้ตัดเป็นท่อนแจกกันทั่วทั้งเวียงนั้น ครั้นว่าบริโภคกันเสร็จแล้ว ตกกลางคืน ได้ยินเสียงเหมือนดังแผ่นดินถล่มสนั่นหวั่นไหวถึง ๓ ครั้ง กาลเวลานั้น เวียงโยนกนครหลวง ก็ยุบลงเกิดเป็นหนองน้ำใหญ่ คนทั้งหลายในเมืองรวมทั้งกษัตริย์ก็จมนตายไปในน้ำ ยังเหลือแต่เรือนยายแม่่ม่ายเฒ่าหลังเดียวที่มีพังทลายจมหายไปเหมือนคนอื่น ทั้งนี้ เพราะแม่เฒ่าเป็นคนดี อยู่ในศีลธรรม ไม่เช่นฆ่าสัตว์หรือผู้อื่น จึงรอดพ้นจากแผ่นดินถล่ม ในครั้งนี้...

จะเห็นว่า ตำนานหรือนิทานปรัมปรา ที่เกี่ยวกับพญานาคที่ยกมานี้ได้อธิบายปรากฏการณ์ ทางสังคมและวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างพญานาคกับมนุษย์ แม้ว่าในโลกแห่งความจริง พญานาค

อาจจะเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระ แต่ในโลกแห่งความเชื่อ พญานาค เป็นเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ และมีอำนาจน่าเกรงขาม ยิ่งย้อนหลังกลับไปหาอดีตดึกดำบรรพ์ พญานาคยังมีความสำคัญต่อชุมชน บ้านเมือง และไพร่ฟ้าประชากรในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอย่างยิ่ง จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่จะพบร่องรอยของนิทานปรัมปราเกี่ยวกับพญานาค ในกลุ่มชนหลายเผ่าพันธุ์ทั่วทั้งภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะผืนแผ่นดินใหญ่ เช่น ลาว เขมร และไทย

อนึ่ง จากการศึกษาเกี่ยวกับตำนานรอยพระพุทธบาทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ผู้เขียนพบว่ามียุทธพระพุทธบาทในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงที่สำคัญหลายแห่งมีคติความเชื่อเกี่ยวโยงกับพญานาคในตำนานหรือนิทานอรัญคราตุ โดยกล่าวถึงรอยพระพุทธบาทไว้ในตอนหนึ่งของนิทานเรื่องนี้เป็นการเฉพาะ ผู้วิจัยได้ศึกษานิทานอรัญคราตุ ฉบับสำนวนและภาษาลาว ซึ่งปริวรรตเป็นภาษาไทย โดยอุตร จันทวัน บัณฑิตที่ ๓ หอพระบาท^๒ (บทที่ ๓ เรื่องรอยพระบาท) กล่าวถึงที่มาของ รอยพระพุทธบาท เวินสุก รอยพระพุทธบาทเวินปลา รอยพระพุทธบาทเชิงชุม รอยพระพุทธบาทที่ภูเก้าพร้าว รอยพระพุทธบาทบัวบก และรอยพระพุทธบาทบัวบาน และสรุปความโดยอาศัยตำนานพระธาตุพนมได้ว่า

“...ครั้งหนึ่งในตอนปัจฉิมโพธิกาล พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระอานนท์เป็นปัจฉาสมณะ ได้เสด็จออกจากพระเชตวันโดยทางอากาศ ผิน พระพักตร์มาทางเบื้องบูรพาทิศ เสด็จประทับที่ดอนกอนเอนนั้นก่อน แล้วเสด็จไปหนองคันแทเสื่อน้ำ (เวียงจันทน์) ทรงทอดพระเนตรเห็น แลนคำ(ตะกวด)^๓ แลปลิ้นแล้วทรงทำนายชะตาเมืองล้านช้างไว้ตามนิมิตของแลนคำนั้น

จากนั้นก็โปรดสัตว์มาตามลำแม่น้ำโขง หรือ “ชลนที” และได้ประทับรอยพระบาทมาโดยลำดับ มีรอยพระบาทบัวบก (อ.บ้านผือ) พระบาทโพนเพล (ฝั่งซ้ายตรงกับอำเภโพนพิสัย) พระบาทเวินปลา (เหนือบ้านสำราญ อำเภเมืองนครพนม) แล้วมาประทับพักแรมอยู่ที่ภูเก้าพร้าว หรือ “กปนคีรี”(ธาตุพนม) ๑ ราตรี รุ่งขึ้นเสด็จไปชำระพระบาทที่ริมแม่น้ำแห่งหนึ่ง เอาบาตรคล้องไว้ที่กิ่งไม้พุทราใต้ป่าไม้แบ่งต้นหนึ่ง เคียวนี้เรียกว่า “โพธิ์ห้อยบาตร” อยู่ริมแม่น้ำก่ำใต้พระธาตุพนมประมาณ ๒ กม. จากนั้นได้เสด็จไปประทับอยู่ใต้ต้นรังต้นหนึ่ง

^๒ เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๔ - ๓๘.

^๓ ในตำนานอรัญคราตุกล่าวว่า แลนคำนั้นแท้ที่จริงเป็นปีปพารนาค จำแลงมาเป็นแลนคำก่อน แล้วนิมิตตัวเองเป็นชาย ๓ คนนุ่งผ้าขาวมาอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า แล้วขอรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าไว้ พระพุทธเจ้าจึงทรงเหยียบรอยพระบาทไว้ที่กอกจิกแก้วให้ปีปพารนาค ที่ภูเขาลวง จากนั้นก็เสด็จไปเสวยเพลที่โพนสัน ในเวลานั้น หัตถินาคก็นิรมิตเป็นช้างถือดอกบัวมาไหว้ขอรอยพระบาทของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้ไว้ที่แผ่นดินริมน้ำไกลชั่วช้างร้องได้ยิน พญานาคก็เที่ยวไปอุปัฏฐากอยู่เรื่อยๆ คนทั้งหลายจึงเอาทองมาหล่อเป็นรูปใหญ่เท่ากับพระพุทธเจ้า แล้วเอาไปไว้ในที่อยู่ของตน คนทั้งหลายจึงเรียกว่าเวินสุ่ (หมายถึงมีพระพุทธเจ้ามาสู่ ปัจจุบันเรียกว่า เวินสุก) : ผู้เขียน.

ซึ่งอยู่ใต้ปากเซบั้งไฟ พญาเมืองศรีโคตรบูร ได้อาราธนาให้เข้าไปบิณฑบาตในเมือง แล้วได้กลับมาฉันที่ภูเก้าพร้าว

ที่โคนต้นรังอันเป็นที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในครั้งนั้น ต่อมาในราว พ.ศ. ๕๐๐ พญาสุมิตธรรมวงศา แห่งเมืองมรุกขนครได้สร้างเจดีย์ครอบไว้เพื่อเป็นพุทธบูชา คนทั้งหลายพากันเรียกว่า “พระธาตุอิงฮัง” อยู่ห่างจากสุวรรณเขตไปทางเหนือประมาณ ๑๔ ก.ม.

เมื่อพระพุทธองค์ทรงทำกตติยกิจที่ภูเก้าพร้าวเสร็จแล้ว ได้ทรงพยากรณ์เมืองศรีโคตรบูรปรารถนถึงภูเก้าพร้าว และเมืองมรุกขนคร แล้วได้เสด็จไปเมืองหนองหานหลวง ได้เทศนาโปรดพญาสุวรรณภิงคาร และพระนางเทวีพร้อมทั้งบริวารทั้งหลาย ให้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ดีแล้ว จึงได้เสด็จไปประทับรอยพระบาทไว้ที่ภูน้ำรอดเชิงชุม ได้ตรัสว่า “ณ สถานที่นั้น พระพุทธเจ้า ทั้งสี่พระองค์ได้มาประทานรอยพระบาทไว้แล้ว”

พระยาสุวรรณภิงคารทรงศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยอย่างแรงกล้า ได้ทรงส่งมังกุฎทองคำถวายเป็นพุทธบูชาไว้ที่รอยพระบาทนั้น แล้วทรงสร้างเจดีย์ครอบไว้ ๑ องค์ คนทั้งหลายเรียกว่า “พระธาตุเชิงชุม” มาจนกระทั่งบัดนี้...”^๔

การศึกษาตำนานอูรังคธาตุนิทาน ดังที่ยกมานั้น ผู้เขียนสรุปได้ว่า คติความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของรอยพระพุทธบาทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนหนึ่งเชื่อว่าเกิดจากการทูลขอของพญานาค ต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อเป็นที่เคารพสักการบูชาแทนพระองค์ ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงประทานให้ตามคำขอ และก็เป็นที่น่าประหลาดใจอย่างมากเมื่อพบว่า รอยพระพุทธบาทที่เกิดจากการทูลขอของพญานาคนั้นบริเวณที่ปรออยพระพุทธบาท มักมีรู หรือถ้าพญานาคหรือการปรากฏหลักฐานร่องรอยการมีอยู่ของพญานาคอยู่ในบริเวณใกล้เคียงรอยพระพุทธบาทนั้นๆ ดังเรื่องราวและภาพที่แสดงให้เห็นต่อไปนี้

๑. รอยพระพุทธบาทบัวบก ต.พาน อ.บ้านฝ่อ จ.อุดรธานี

พระครูพุทธทศบริรักษ์ เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทบัวบก ได้เล่าถึงประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธบาทบัวบกว่า “...เขาเล่ามาเป็นตำนาน ตามตำนานอูรังคธาตุนั้น แต่อาตมาจะขอเล่าตามตำนานฝ่ายลาว คือตำนานพงศาวดารลาว เขียนโดยสมเด็จพระสังฆราช (ฝั้น) หลวงพระบาง กล่าวถึงพระพุทธเจ้าวิปัสสีพุทธเจ้า ได้เสด็จมาโปรดสัตว์ในที่ต่างๆ ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์ได้เสด็จมาประทับที่

^๔ วัดพระธาตุพนมมรรวมหาวิหาร, ประมวลภาพประวัติศาสตร์พระธาตุพนมและภาพโบราณวัตถุคำมาศาล ในกรพระธาตุพนม, (กรุงเทพฯมหารนคร : บริษัทจูน พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๒๒), หน้า ๒๓๒ – ๒๓๔.

^๕ บ้างก็ว่าตำนานพระเจ้าเหยียบโลก หรือตำนานพระเจ้าเลียบโลก : ผู้วิจัย

ดอยนั้นหะดั่งฮี ในแคว้นหลวงพระบาง ได้ทรงทราบว่ ที่ดอยภูเวียน^๖ มีพญานาคแถบฝั่งโขงมีความ
ดุร้าย มักรบกวนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายอยู่เป็นประจำ เพื่อที่จะโปรดสัตว์ให้พ้นทุกข์ พระองค์จึงได้
เสด็จไปยังถ้ำหนองบัวบาน และถ้ำบัวบก อันเป็นที่อาศัยของพญานาค ๒ ตน คือ กุทโธปาปนาค และ
มิลินทนาค พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมแก่ กุทโธปาปนาค เมื่อกุทโธปาปนาค ได้สดับพระธรรมเทศนา
ก็บังเกิดความเลื่อมใสประกาศตนเป็นอุบาสก และถือพระไตรสรณคมณ์เป็นสรณะ ที่พึงที่ระลึกตลอด
ชีวิต

หลังจากนั้นกุทโธปาปนาค ก็นึกถึงน้องชาย คือ มิลินทนาค ว่าควรจะได้สดับพระธรรมเทศนา
จากพระพุทธเจ้าเช่นตน เพื่อจะได้ประพฤตินในทางที่ถูกที่ควร จึงได้กราบทูลขอให้พระพุทธเจ้าเสด็จ
ไปโปรด เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงถ้ำบัวบกอันเป็นที่อยู่ของมิลินทนาค มิลินทนาคก็แสดงฤทธิ์อำนาจ
เพื่อขัดขวางและพยายามทำร้ายพระพุทธองค์ด้วยวิธีต่างๆ แต่ไม่เป็นผล ในที่สุดจึงได้แปลงร่างเป็นมนุษย์
เข้าไปนมัสการพระพุทธองค์เพื่อขอขมา พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดมิลินทนาค เมื่อมิลินทนาค
ได้สดับพระธรรมเทศนาแล้ว ก็สำนึกผิดในสิ่งที่ตนได้กระทำไป และทูลขอบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธ-
ศาสนา แต่เนื่องจากมิลินทนาคมีไข้มีมนุษย์ พระพุทธเจ้าจึงไม่สามารถอุปสมบทให้ได้ ดังนั้น พระพุทธองค์
จึงทรงประทานไตรสรณคมณ์ให้มิลินทนาคไว้เป็นสรณะ เป็นที่พึ่งที่ระลึกและถือปฏิบัติต่อไป เป็นการ
เปลี่ยนวิถีชีวิตจากที่เคยเบียดเบียนทำร้ายสัตว์โลก มาเป็นช่วยเหลือเกื้อกูลสัตว์โลกตามแนวทางของ
พุทธศาสนาต่อไป

เมื่อมิลินทนาครับไตรสรณคมณ์แล้ว จึงกราบทูลขอรอยพระบาทพระพุทธองค์ไว้เป็นที่สักการะ
บูชา พระพุทธองค์ทรงพิจารณาสถานที่แล้ว จึงได้ประทับรอยพระพุทธบาทไว้ ณ สถานที่นั้น แล้วจึงเสด็จ
กลับพระเชตวันมหาวิหาร พระพุทธบาทแห่งนี้จึงได้ชื่อว่า พระพุทธบาทบัวบก ตามชื่อถ้ำบัวบกที่
มิลินทนาคอาศัยอยู่..^๗

เมื่อเทียบเคียงกับตำนานนิทานอุรังคธาตุ ที่ อุตร จันทวัน ได้ปริวรรตมาจากฉบับภาษาลาว
พบว่า ชื่อพญานาคที่มีการกล่าวถึงนั้นอาจจะไม่ตรงกันบ้าง กล่าวคือ พญานาค ๒ ตนนั้นคือ กุทโธปาปนาค

^๖ ดอยภูเวียน ในตำนานอุรังคธาตุนิทาน พระธรรมราชานุวัตร (แก้ว อุทุมมาลา) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม
ผู้รวบรวมและเรียบเรียง อุรังคนิทาน ฉบับภาษาไทย สันนิษฐานว่าตรงกับบริเวณพระพุทธบาทคอกแก้ว อยู่เหนืออำเภอ
ศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย และนครเวียงจันทน์

^๗ สัมภาษณ์พระครูพุทธบาทปริวัักษ์, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทบัวบก,รองเจ้าคณะอำเภอบ้านฝือ จังหวัด
อุตรธานี, วันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๕๖.

และสุวรรณนาค โดยกุดโทปนาคนั้นเป็นหลานของสุวรรณนาค ดังที่กล่าวไว้ในนิทานอุรังคธาตุ ฉบับลาว ว่า

“...ยามนั้น พระพุทธเจ้าจึงเสด็จกลับคืนมาสู่ภูกุเวียน แล้วมีคำถามขึ้นว่า พระพุทธเจ้าเสด็จคืนมาสู่ภูกุเวียนด้วยเหตุอันใด มีคำวิสัยชญาว่า พระพุทธเจ้าเสด็จคืนมาสู่ภูกุเวียน เพราะเหตุพระพุทธเจ้าได้ไว้ฮอย พระบาทที่นั้น เพื่อเมตตาแก่สุวรรณนาค และกุดโทปนาคนั้น เพราะพระยานาคนี้ เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์หลวงสาย ส่วนกุดโทปนาคนั้น ก็เป็นหลานของสุวรรณนาค กุดโทปนาคนั้นเมื่อเคียดแค้นขึ้นมา มันย่อมเพบ้านเพเมือง ต่อไปภายหน้าจักเสียหายแก่พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าจักสั่งสอนนาคโตชื่อว่า สุวรรณนาคและกุดโทปนาคนั้น ให้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ เพื่อให้รักษาพระพุทธศาสนาและบ้านเมืองในภายหน้า...”^๕

ภาพที่ ๑ พระครูพุทธทศบริรักษ์ เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทบัวบก กำลังให้ข้อมูลเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทบัวบก และรอยพระพุทธบาทอื่นๆ ในพื้นที่ตำบลพาน อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี

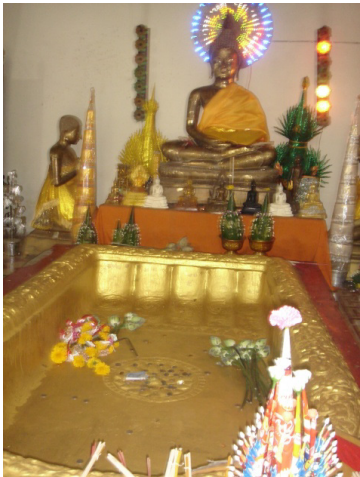
ถ่ายภาพโดย ผู้เขียน วันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๕๖.

อย่างไรก็ตาม พระครูพุทธทศบริรักษ์ ยังได้เล่าถึงตำนานการเกิดรอยพระพุทธบาทอื่นๆ ในบริเวณตำบลพาน อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี ว่า “...รอยพระพุทธบาทในเขตพื้นที่ตำบลพานนี้ มิได้มีรอยเดียว นอกจากที่พระพุทธบาทบัวบกแล้ว ยังมี รอยพระพุทธบาทบัวบาน, รอยพระพุทธบาทหนองด้วง, รอยพระพุทธบาทหลังเต่า, รอยพระพุทธบาทหนองผักบุ้ง, รอยพระพุทธบาทภูพระ และรอยพระพุทธบาทภูผาแดง รวมทั้งหมด ๗ รอยด้วยกัน บางรอยถูกน้ำท่วมอยู่ในห้วยหนองคลองบึง ยังคงให้เห็นอยู่ก็น่าจะมีรอยที่นี้ (พระพุทธบาทบัวบก), บัวบาน, หนองด้วง และหลังเต่า...การที่เกิดรอยพระพุทธบาทถึง ๗ รอย ก็สืบเนื่องมาจากตำนานที่เล่าแล้ว คือ เมื่อพระพุทธองค์ทรงปราบพญานาคได้แล้ว พญานาคได้ทูลขอรอยพระบาทไว้เป็นที่พึ่งที่ระลึก เมื่อก่อนนั้นภูกุเวียนมียอดภูเต็มไปหมด พระพุทธองค์ถามว่าจะให้ประทับรอยไว้ที่ยอดตรงไหน พญานาคก็ใช้อิทธิฤทธิ์ทำลายยอดภูเขาอื่นๆ เหลือเพียงยอดภูกุเวียน

^๕ อุดร จันทวัน, นิทานอุรังคธาตุ ฉบับลาว ตำนานพญานาคลุ่มน้ำโขง, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๓๔.

เพียงยอดเดียว พระพุทธรูปทรงประทับรอยพระบาทไว้ที่ภูภูเขาและรอยพระบาทอื่นๆ ไว้บนที่ราบ และที่เนินที่พญานาคทำลายยอดภูเขาไว้ รวม ๗ รอย...”

นี่คือที่มาของรอยพระพุทธรูปบวบก หลังจากนั้น พระพุทธรูปแห่งนี้ก็ถูกทอดทิ้งมาเป็นระยะเวลา นานกว่าสองพันปี อาจมีผู้บูรณะมาตามลำดับ แต่ไม่ปรากฏหลักฐาน การบูรณะครั้งล่าสุด เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๖๖ มีพระสงฆ์จำนวนหนึ่งจากอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม มีหลวงพ่อ ศรีทัตต์ เป็นผู้นำ ได้รุดงค์มาตามลำดับจนถึงอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี เพื่อค้นหารอยพระพุทธรูป ตามตำนานอรัญคธาตุนิทาน ชาวบ้านในแถบนั้นก็ให้ข้อมูลตามที่ทราบ ในที่สุดก็ได้ค้นพบรอยพระพุทธรูป แห่งนี้ จึงได้ขอแรงชาวบ้านในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียงสร้างพระเจดีย์ครอบรอยพระบาท ในการก่อสร้าง ต้องนำวัสดุมาจากที่ห่างไกล ทั้งในประเทศไทยและจากประเทศลาว การคมนาคมก็ไม่สะดวก ทำให้ การก่อสร้างเป็นไปด้วยความยากลำบาก และใช้เวลานาน แต่ด้วยแรงศรัทธาและความตั้งใจแน่วแน่ การก่อสร้างก็แล้วเสร็จในที่สุด โดยใช้เวลาถึง ๑๔ ปี^๙

ภาพที่ ๒ - ๕ ภาพรอยพระพุทธรูป บวบก มีถ้ำและรูปพญานาคอยู่ใกล้เคียง บริเวณรอยพระพุทธรูป

ถ่ายภาพโดยผู้เขียน
วันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๕๖.

^๙ ทศพล จังพานิชย์กุล, ตามรอยพระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท คอมม่า ดีไซน์แอนด์พรินท์ จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๖๙.

๒. รอยพระพุทธรบาทวัดหนองดุ้ง ต.พาน อ.บ้านฝ้อ จ.อุดรธานี

ภาพที่ ๖ - ๗ ภาพรอยพระพุทธรบาทหนองดุ้ง และร่องรอยที่เชื่อว่าเป็นรอยเสี้ยวของ
พญานาคบนเนินหินใกล้ๆ บริเวณที่มีรอยพระพุทธรบาทประดิษฐานอยู่
ถ่ายภาพโดยผู้เขียน วันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๕๖.

๓. รอยพระพุทธรบาทผาจำลอง ต.ผาตั้ง อ.สังคม จ.หนองคาย

ภาพที่ ๘ - ๙ ภาพรอยพระพุทธรบาทผาจำลอง ต.ผาตั้ง อ.สังคม จ.หนองคาย และบริเวณ
ที่เชื่อกันว่าเป็นรูหรือปล่องพญานาคที่ขึ้นมาจากแม่น้ำโขง ปัจจุบันทางวัด
ได้นำปล่องซีเมนต์มาครอบไว้เพื่อนำน้ำที่มากจากปล่องพญานาคดังกล่าว
ไปใช้ในวัด

ถ่ายภาพโดย ผู้เขียน วันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๕๖.

๔. รอยพระพุทธรูปเวินกุ่ม ต.พระพุทธรูป อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย

ภาพที่ ๑๐ - ๑๒ รอยพระพุทธรูปเวินกุ่ม กับบ่อพญานาค
ที่เชื่อว่า มีพญานาคขึ้นมาจากแม่น้ำโขง
ทางปล่องนี้ ปัจจุบันทางวัดได้ก่ออิฐล้อมรอบ
เป็นรูปสี่เหลี่ยมและทำหลังคาครอบไว้
ถ่ายภาพโดย ผู้เขียน วันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๕๖.

๕. รอยพระพุทธรูปเวินปลา ต.พุทธรูปเวินปลา อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม

พระครูประจักษ์ชัยธรรม เจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูปเวินปลา เล่าถึงประวัติความเป็นมาของ
รอยพระพุทธรูปนี้ว่า “...เป็นรอยพระพุทธรูปที่มีอายุ ๒,๕๐๐ กว่าปีแล้ว เกิดขึ้นครั้งสมเด็จพระ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เสด็จมาที่ภูเก้าพร้าว อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ได้เสด็จผ่านที่พระธาตุ
อิงฮัง ท่าแขก ประเทศลาว และได้มาถึงที่ตั้งพระพุทธรูปเวินปลา พอเสด็จมาถึงบริเวณที่ตั้งรอย
พระพุทธรูปเวินปลา พระองค์ได้แยมพระโอษฐ์ พระอานนท์เห็นเช่นนั้นจึงเกิดความสงสัย และได้ทูลถาม
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า “พระองค์แยมพระโอษฐ์เพราะเหตุใด พระเจ้าข้า” พระองค์ตรัสตอบ
พระอานนท์ว่า “มีพญาปลาปากคำตัวหนึ่งอยากจะได้ของที่ระลึก” ต่อไปในภายภาคหน้า แล้วพระพุทธองค์
ได้ทรงถือโอกาสเล่าถึงประวัติของพญาปลาปากคำตัวนี้ว่า สมัยหนึ่งเมื่อครั้งพระกัศปสัมมาสัมพุทธเจ้า
พญาปลาปากคำตัวนี้ได้เคยเป็นภิกษุสงฆ์ ได้นั่งเรือมาตามลำแม่น้ำโขง พอมาถึงที่ตั้งรอยพระพุทธรูป
เวินปลา เกิดกระหายน้ำขึ้นมาแต่ไม่มีภาชนะที่จะตักน้ำฉัน ก็เลยได้เด็ดใบไค้มาทำเป็นจอกตักน้ำฉัน
โดยไม่แสดงอาบัติ ด้วยผลกรรมตามที่กล่าวมานี้ เมื่อท่านมรณภาพไปแล้ว จึงจุดมาเกิดเป็นพญาปลาปากคำ
ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงประทับรอยพระบาทไว้ที่ก้อนหิน เพื่อเป็นที่กราบไหว้ของเหล่าพุทธบริษัท

ทั้งหลาย รอยพระพุทธรูปบาตเวินปลาประดิษฐานอยู่บนโง่นหินกลางลำแม่น้ำโขงซึ่งเป็นวังน้ำวน “เวิน” ในความหมายคือ บริเวณ ส่วน “ปลา” ก็คือ พญาปลาปากคำ ปัจจุบันเรียกว่า ปลาตะเพียนทอง ฉะนั้น คำว่า “รอยพระพุทธรูปบาตเวินปลา” ก็คือรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าที่ประดิษฐาน ณ โง่นหิน บริเวณวังน้ำวนที่อยู่ของพญาปลาปากคำ เพราะพญาปลาปากคำเป็นผู้ขอ และรักษา พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสว่า พญาปลาปากคำตัวนี้ จะมีอายุยืนนานไปจนถึงยุคพระศรีอริยเมตตรัยจึงจะหมดอายุ...”^{๑๐}

ภาพที่ ๑๓ ภาพพระครูประจักษ์ชัยธรรม
เจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูปบาตเวินปลา
กำลังให้ข้อมูลเกี่ยวกับรอย
พระพุทธรูปบาตเวินปลา
และประสบการณ์เกี่ยวกับพญานาค

ถ่ายภาพโดย ผศ.สุพิมล ศรศักดิ์ดา

วันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๖.

คำบอกเล่าถึงประวัติของรอยพระพุทธรูปบาตเวินปลา ของท่านพระครูประจักษ์ชัยธรรมดังกล่าว สอดคล้องกับตำนานอุรังคธาตุนิทานทั้งฉบับของไทยและลาว โดย อุรังคธาตุนิทานฉบับของไทย ซึ่งเรียบเรียงโดย พระธรรมราชานุวัตร (แก้ว อุทุมมาลา,ป.๕.๖) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม กล่าวถึง ในสมัยพุทธกาล ครั้งพระพุทธองค์เสด็จจากหนองคันแทเสื่อน้ำ ไปประทับอยู่ที่โพนจิกเวียงจัว พญาปีพการณานิรมิตเป็นตาผ้าขาวออกมารับเอาบาตรและอาราธนาพระพุทธรูปไปสู่ภูเขาลวง (หมายถึงที่ตั้งพระธาตุบังพวน อันเป็นที่อยู่ของปีพการณาค ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดหนองคาย) ให้สถิตในร่มไม้ผ้าแบ่งต้นหนึ่ง ปีพการณาคถวายภัตตาหารแก่พระองค์ทรงทำภัตกิจเสร็จแล้ว จึงประทานผ้ากัมพลผืนหนึ่งแก่พญานาคนั้นแล้ว เสด็จไปฉันเพลที่ใกล้เวินตลอด คนทั้งหลายจึงเรียกสถานที่นั้นว่า “เวินเพล” (กลายมาเป็นโพนแพง) มาเท่ากาลบัดนี้ในครั้งนั้น ยังมีพญานาคชื่อว่า “สุขหตถินาค” เนมิตเป็นช่างพลายถือดอกไม้เข้ามาขอเอารอยพระบาทไว้ พระพุทธรูปองค์จึงย่ำรอยพระบาทไว้ที่แผ่นดินใกล้ริมแม่น้ำชั่วเสียงร้องช่างได้ยิน ช่างตัวนั้นก็รีบเข้าไปอุปัฏฐากด้วยยกวงขึ้นใส่หัวแล้วก็หลีกหนีไป

^{๑๐} สัมภาษณ์ พระครูประจักษ์ชัยธรรม,เจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูปบาตเวินปลา อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม, วันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๕๖.

ส่วนมูลเหตุการเกิดรอยพระพุทธบาทเวินปลา นั้นพระธรรมราชาอนุวัตร กล่าวไว้ว่า^{๑๑}

“...แต่นั้นพระพุทธเจ้าก็เสด็จไปเมืองศรีโคตรบอง ถึงที่อยู่ของพญาปลาตัวหนึ่ง พญาปลานั้นเห็นพระรัศมีของพระพุทธเจ้าจึงพาบริวารล่องลอยตามไป พระพุทธองค์เห็น เหตุการณ์ ดั่งนั้นจึงทรงแยมพระโอษฐ์เจ้าอาณนทัตถุถามเหตุแห่งการแยมนั้น แล้วพระองค์ จึงได้ตรัสว่า ตถาคตเห็นพญาปลาตัวหนึ่งพาบริวารตามมาถึงฝั่งน้ำที่นี่ ปลาตัวนี้แต่ก่อน เป็นมนุษย์ ได้บวชในศาสนาของพระกัสสปพุทธเจ้า ได้มาถึงแม่น้ำที่นี้ภิกษุนี้ไม่ได้เค็ดใบไม้ รongน้ำฉันบได้แสดงอาบัติ ครั้งใกล้จตุได้มีความกินแห่งถึงกรรมที่ได้ทำนั้น จึงได้มากเกิดเป็น ปลาอยู่ในที่นี้ เพื่อเสวยวิบากอันนั้น เมื่อมันได้เห็นรัศมีและได้ยินเสียงฆ้อง กลอง แสง จึงได้ ออกมาจากที่อยู่เป็นอาจิน ด้วยเหตุที่มันเคยได้เห็นรูปารมณ สัททารมณอันดีมาแต่กาลก่อน จึงได้รู้สัพพัญญูนั้นๆ พญาปลาตัวนี้จักมีอายุยืน ตลอดถึงพระศรีอริยเมตไตรย โพรสิตว์ ลงมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จึงจักได้จุติจากชาติอันเป็นปลา มาเกิดเป็นมนุษย์ แล้วจักได้ ออกบวชเป็นภิกษุในสำนักพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นแล เมื่อพญาปลาตัวนั้นได้ยินพระพุทธ- พยากรณ์อันนี้ก็ชื่นชมยินดีมากนัก คิดอยากจะได้รอยพระพุทธบาทไว้เป็นที่สักการบูชา พระพุทธองค์ทรงทราบ จึงทรงพระเมตตาอธิษฐานรอยพระพุทธบาทไว้ที่โง่งนหินในน้ำ ที่นั้นคนทั้งหลายจึงเรียกสถานที่นั้นว่า “พระบาทเวินปลา” มาเท่ากาลบัดนี้แล...”

ภาพที่ ๑๔ - ๑๕ ภาพรอยพระพุทธบาทเวินปลา กับภาพที่ช่างภาพถ่ายได้ในพิธีบวงสรวง พญานาคเห็นเป็นเจตสิกของพญานาคกำลังเลื้อยมาที่รูปปั้นพญานาค ที่ทางวัดได้สร้างและอัญเชิญพญานาคให้มาสิงสถิต
เอื้อเฟื้อภาพโดย พระครูประจักษ์ชัยธรรม เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทเวินปลา

^{๑๑} พระธรรมราชาอนุวัตร (แก้ว อุทุมมามลา, ป.๖.๖), อรัญคธาตุนิทาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท จูน พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔ - ๑๕.

บทสรุป

การศึกษาเรื่องพญานาคและรอยพระพุทธรูปในตำนานอุรังคธาตุนิทาน ได้แสดงให้เห็นถึงทัศนคติของสังคมไทยมีความเชื่อที่เกี่ยวกับพญานาคหลายประเด็น โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธรูป ประวัตินิทาน และพระอริยสงฆ์ที่มีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพญานาค เท่าที่ปรากฏเป็นเรื่องราว ได้แก่ พญานาคขอบฟังธรรม การฝึกฝนในธรรมะของพญานาค นอกจากนั้นในตำนานหรือนิทานปรัมปราทางด้านศาสนาล้วนปรากฏเหตุการณ์และความเชื่อในลักษณะเดียวกัน สรุปให้เห็นว่า การที่เหล่าพญานาคทั้งหลายน้อมตนมานับถือศาสนา และถวายตัวเป็นผู้สืบทอดรักษาพระพุทธศาสนาตั้งแต่ครั้งอดีตกาล โดยความเชื่อนี้ได้ถูกถ่ายทอดจากผู้เฒ่าผู้แก่จนถึงรุ่นลูกหลานในยุคปัจจุบัน

การยอมรับและบูชาพญานาคในฐานะเทพเจ้าแห่งลุ่มน้ำโขง คือความเชื่อเดิมของกลุ่มคนที่อยู่แถบลุ่มน้ำโขง ก่อนที่ศาสนาพุทธและพราหมณ์จะเข้ามามีบทบาท หลังจากที่พระพุทธศาสนาแพร่เข้ามาแล้ว ลัทธิบูชาพญานาคได้ผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพุทธ ดังในตำนานต่างๆ ปรากฏเรื่องราวการมีอำนาจเหนือพญานาคในหลายรูปแบบ ทั้งการปราบพญานาคของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและปรากฏในตำนานอุรังคธาตุ ล้วนแล้วแต่เป็นการแสดงชัยชนะของศาสนาที่มีต่อระบบความเชื่อเก่า ในขณะเดียวกันความเชื่อเรื่องพญานาคยังคงปรากฏอยู่ในเรื่องราวของศาสนาพุทธซึ่งเป็นศาสนาใหม่ในด้านการส่งเสริมบารมีของพระพุทธเจ้า พญานาคจึงกลายเป็นตัวแทนของผู้เฝั่ธรรมะที่ปรากฏในชาดกเรื่องต่างๆ รวมถึงศาสนสถานหรือศาสนวัตถุที่มีความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค เช่น รอยพระพุทธรูป หรือพระธาตุองค์สำคัญในแถบลุ่มแม่น้ำโขง คือ พระธาตุพนม พระธาตุบังพวน ที่เชื่อกันว่ามีเรื่องราวเกี่ยวกับพญานาคเข้ามาเกี่ยวข้อง หรือการมีรูปปั้นพญานาคมาประดับตกแต่งตามศาสนสถานต่างๆ ล้วนสะท้อนให้เห็นว่า ศาสนาเดิม (ลัทธิบูชาพญานาค) ได้ยอมรับเอาศาสนาใหม่ (พระพุทธศาสนา) ที่เข้ามาในดินแดนนั้นๆ โดยศาสนาเดิมก็เข้าไปผสมผสานในลักษณะของการเป็นบริวารหรือความหมายของผู้พิทักษ์รักษา ปกป้องดูแล ศาสนสถานจากสิ่งไม่ดีต่างๆ นั่นเอง

เมื่อพิจารณาถึงรอยพระพุทธรูปที่เกิดขึ้นในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง โดยเฉพาะรอยพระพุทธรูปที่ปรากฏอยู่ในตำนานอุรังคธาตุนิทานนี้ จะเห็นว่ามีความสัมพันธ์กับคติความเชื่อเรื่องพญานาคเป็นอย่างมาก ผู้บอกข้อมูลทุกท่านล้วนเชื่อว่ารอยพระพุทธรูปที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากการทูลขอของพญานาคตามตำนาน อุรังคธาตุนิทาน หรือนิทานอุรังคธาตุ ซึ่งเป็นตำนานสำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยและประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ที่กล่าวถึงการเสด็จมาเผยแผ่

คำสอนและโปรดสัตว์ในพื้นที่แถบนี้เมื่อตอนปลายสมัยพุทธกาล เมื่อได้ทูลขอรอยพระพุทธรูปไว้แล้ว พญานาคเหล่านั้นก็ได้มีบทบาทในการเป็นผู้พิทักษ์ รักษารอยพระพุทธรูปเอาไว้ ปรากฏเป็นร่องรอย หรือหลักฐานความเชื่อดังได้กล่าวแล้วในการศึกษานี้ กล่าวคือมีรอยพระพุทธรูปที่มีความเชื่อว่าเกิดจากการขอของพญานาคและพระพุทธรูปที่ได้ทรงประทานรอยพระบาทให้แก่เหล่าพญานาค ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุนิทาน ได้แก่

๑. รอยพระพุทธรูปบัวบก เกิดจากการทูลขอของ มิลินทนาคราช
๒. รอยพระพุทธรูปบัวบาน เกิดจากการทูลขอของ กุทโรปาปนาคราช
๓. รอยพระพุทธรูปหนองบัว และรอยพระพุทธรูปหลังเต่า เกิดจากประทานรอยพระพุทธรูปให้แก่เหล่าพญานาคไม่ปรากฏชื่อ
๔. รอยพระพุทธรูปเวินกุ่ม เกิดจากการทูลขอของ สุวัฒน์นาคราช
๕. รอยพระพุทธรูปผาจ่อง เกิดจากการทูลขอของ สัตตนาคราช
๖. รอยพระพุทธรูปเวินปลา เกิดจากการทูลขอของพญาปลาปากคำ หรือ สุวัฒน์นาคราช

ในระบบความเชื่อของชาวอีสาน ความเชื่อเรื่องพญานาคเป็นความเชื่อที่มีระบบเครือข่ายที่ขยายใหญ่ และฝังรากลึกอยู่ในระบบความเชื่อของกลุ่มคนลุ่มแม่น้ำโขง ในด้านต่างๆ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ไม่ได้มีเพียงนามธรรมเท่านั้น ยังปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมถึงการปรากฏตัวของพญานาคในลักษณะต่างๆ ยิ่งตอกย้ำความเชื่อเรื่องพญานาคของคนในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยให้ฝังแน่นยิ่งขึ้น

ในปัจจุบันเรื่องราวของพญานาคยังคงมีให้พบเห็นและได้ยินอย่างต่อเนื่อง จากคำบอกเล่าของพระอริยสงฆ์ที่มีญาณวิชาแก่กล้าที่สามารถพบเจอเหล่าพญานาคในลักษณะต่างๆ จากการมองเห็น ได้ยินเสียง หรือการใช้จิตสัมผัส จึงทำให้ความเชื่อเรื่องพญานาคในด้านศาสนายังคงดำรงอยู่ไม่มีวันจางหายไปจากความเชื่อเดิมเมื่อครั้งอดีตได้เลย

เอกสารอ้างอิง

ทศพล จังพานิชย์กุล. ตามรอยพระพุทธบาท. กรุงเทพมหานคร : บริษัท คอมม่า ดีไซน์แอนด์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๕.

พระธรรมราชานุวัตร (แก้ว อุทุมมาลา). อรัังคราตุนิทาน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัท จูน พับลิ จำกัด, ๒๕๕๑.

วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร. ประมวลภาพประวัติศาสตร์พระธาตุพนมและภาพโบราณวัตถุ ค่ำมหาศาลในกรุพระธาตุพนม. กรุงเทพมหานคร : บริษัทจูน พับลิซซิง จำกัด, ๒๕๒๒.

อุดร จันทวัน. นิทานอรัังคราตุ ฉบับลาว ตำนานพญานาคลุ่มน้ำโขง. พิมพ์ครั้งที่ ๖. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๕.